

Ciszterciek és pedagógia

Várnagy Elemér
Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola, Romológia Tanszék

A Magyar Pedagógia első száz évének Repertóriumát lapozgatva (Kilencvenharmadik évfolyam, Különszám, 1993.), megállva az 1896-os milleneumi évfolyamnál, a ciszterci iskolák addigi történetéről, szerepéről, pedagógiai stratégiáiról olvashatunk egy akkor nemrég, az évfordulóra megjelent díszes Emlékkönyv recenziója tükrében (*Magyar Pedagógia*, 1896. V. 205–208. o.)

„Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci Rend” (Budapest, 1896. nagy 4. r., IV+506.1.) hirdeti a mű címlapja. *Vajda Ödön* zirci apát megbízásából *Békefi Remig*, a Rend történetírója szerkesztette a könyvet. Egyes részeit szintén ő, valamint *Kassuba Domokos*, *Werner Adolf*, *Inczédy Dénes*, *Szenczy Győző*, *Piszter Imre*, *Szabó Otmár* és *Lővárdy Alajos* írták. A címképet *Benczur Gyula* tervezte. A szöveg között sok illusztrációt találunk jó a rend iskoláit, templomait, házait, jelvényeit, nevezetes egyéniségeit a múltból. Könyvtári forgalomba nem került.

Havas Adolf, a recenzor tömör összefoglalásban méltatja a könyvet: „A millenáris ünnep irodalmi emlékei közt bizonyára előkelő helyet fog elfoglalni az a fényes kiállítású quart kötet, mely hiteles adatok alapján, művészi illusztrációkkal; s a leghivatottabb szerzők közreműködésével, egységes képből tünteti fel a hazai ciszterci Rend történetét, közhasznú tevékenységét az oktatás- és nevelésügy, a tudomány és irodalom, a lelkészkedés s a gazdaság terén. Az Emlékkönyv, melynek technikai kiállítása is minden ízében hazai termék, valóban impozáns módon tanuskodik amellest, hogy a Rend hűségesebben kezelte azt a szellemi, erkölcsi és anyagi tőkét, melyet az ország reá bízott.” (*Magyar Pedagógia*, 1896. V. 208. o.)

Talán most, kerek 100 évvel azután, hogy a fenti szöveg a *Magyar Pedagógia* hasábjaira került, érdemes újra áttekinteni, mit is tett e magyarországi tanítórend az újabb évszázad alatt, amikor 40 éven keresztül látszólag kikapcsolták bizonyos erők hazánk pedagógiai áramköréből. Vajon érvényesek-e most, a millicentenáriumi évben a korabeli könyvismertető száz évvel ezelőtti leírt zárószavai: „Nemes önérettel mondhatja el mindenik (tudniillik ciszterci szerzetes-tanár. Megjegyzés tőlem.) az új évezred küszöbén, hogy a testület, amelyhez tartozik, derekasan kivette részét a nemzet évezredes kulturális munkájában, s hogy számot tarthat az elismerés, a hála koszorújára azon a nagy ünnepen, melynek örömtüzeit látjuk kigyúlni mindenfelé, s mely a lelkesedés mámore közepett aggodalmat lop szívünkbe, mert új küzdelmek, új megpróbáltatások, s talán szenvedések kezdete.” (*Magyar Pedagógia*, 1896. V. 208. o.)

A közelmúlt száz éve és a jelen is a régmúltból táplálkozik. A ciszterci pedagógia forrásvidékét keresve *Szent Benedeknél* állunk meg, hisz a ciszterciek *Szent Róbert* vezetésével 1098-ban néhány lelkes bencés rendtársukkal tették meg az első lépéseket a burgundiai Cîteaux-ban (innen a ciszterci elnevezés) az eredeti benedeki Regula szellemében folyó élet kialakítására. Végülis az új, reformált rendet, a ciszterciek közösségét *Szent Alberik* és *Harding Szent István* hozták létre, majd *Szent Bernát*, Clairvaux apátja hatására terjedt el a megújult életforma Franciaország határain túl egész Európában.

Neveléstörténeti szempontból azonban figyelemre méltó, hogy már jóval a bencés Regula előtt, a IV. században *Nagy Szent Vazul* (Basileios) hasznos útmutatásokat adott a fiatalok nevelésére, azok számára is, akik nem szándékoztak szerzetesek lenni. Kérdés, hogy később, a benediktinus stílusú szerzeteséletben volt-e hagyománya az iskolai tanításnak? Kétségtelen, hogy *Szent Benedek* – azóta Európa védőszentje – annak idején a Regulában még nem ír semmiféle szervezett, kifelé irányuló tevékenységről, mint amilyen a tanítói hivatás is. Igaz, az „ora et labora” elvnek fontos része a munka, de ez elsősorban egy belső, introvertált tevékenység, a szerzetesközösség szükségleteinek kielégítésére szolgált. A Regula azonban az „Úr szolgálatának iskolája”, ahol érezzük a bölcs pedagógiai stratégiát a szerző leírásában. Gondoljunk például a második fejezetre („Milyennek kell lennie az apátnak?”): a modern személyközpontú pedagógia egyik alapelvét (kongruencia elv) látjuk, amikor olvassuk, hogy az apátnak „kettős tanítással kell vezetnie tanítványait, azaz mindazt, ami jó és szent, inkább tetteivel mutassa meg, mint élőszóval.” (Reg.2. 31–33.) Pedagógiai módszereket is kapunk már itt, a VI. században: „Legyen tudatában (tudniillik az apát) annak, hogy milyen nehéz és terhes dolgot vállalt magára: a lelkek irányítását és az alkalmazkodást sokféle emberi természethez. Az egyiket ugyanis gyengédséggel, a másikat dorgálással, a harmadikat rábeszéléssel vezesse.” (Reg.2. 93–98.) Végül: „Arra törekedjék, hogy inkább szeressék, semmint féljenek tőle. Ne legyen nyugtalanító és aggályoskodó, ne legyen túlzó és makacs, ne legyen féltékenykedő vagy szerfelett gyanakvó, mert így sohasem lesz nyugta. Parancsaiban legyen előrelátó és megfontolt ... szelid mérséklettel határozzon és irányítson mindent...” (Reg.64. 41–48.) Folytathatnánk az idézetek sorát, melyek megélését a ciszterci pedagógus lelkiség később századokon át nyújtotta a társadalomnak, demonstrálva a XX. században a közel másfél évezred előtti „vezetéstudományi” alapelvek mai érvényességét a rend mindennapi oktató-nevelő munkájában.

A *Regula* azzal, hogy lehetővé tette fiatalok felvételét és előkészítését a szerzetesi életre, a későbbi ún. kolostori külső iskolák (schola externa) alapjait vetette meg, bár nem adott konkrét programot a növendékek képzésére. Az ír szerzetességnél alakultak ki azok a kolostori iskolák, amelyek a nem-szerzetesi pályára készülő fiatalok számára tanulási lehetőséget nyújtottak. Később Angliában is jöttek létre ilyen „világi” jellegű kolostori iskolák (York, Malmesburg). A két szigetországból sugárzott azután át a kontinensre ez a struktúra a VIII–IX. század folyamán. *Nagy Károly* 789-es rendelete szerint a kolostoroknak és püspökségeknek iskolákat kellett létesítenie, ahol a fiatalok „zsoltárokat, énekeket, számolást és nyelvtant tanulhatnak” (*Corbie, Fleury, illetve Fulda, Reichenau*).

A X–XI. századi reformmozgalmak előbb a schola externának, majd lassan a schola internának szerepét is kezdték lebecsülni. Fiatalok helyett inkább érettebb, lelkileg már fel-

készült noviciusok képzésére vállalkoztak a kolostorokban. Feltűnt a ciszterci rend már említett szellemóriása, *Szent Bernát*, akinek lelki iskolája domináns szerepet játszott a XII–XIII. század középkori szellemtörténetének alakulásában is. Ő és más középkori ciszterci írók ugyan nem voltak kifejezetten tanárok, lelki tanításuk, szellemi hagyatékuk ennek ellenére ma is eleven forrást jelent a ciszterci pedagógia gondolkodásában (1245-ben jött létre a ciszterciek párizsi Collegium Bernardinuma). Bár a XV–XVI. századokban is már, de a XVIII. században méginkább egyre több ciszterci apátságban nem csak saját növendékeknek tartanak fenn iskolákat, hanem külső diákok számára is, valóban tanítórenddé csak a Rend magyar földön működő ága vált, amikor a század utolsó negyedében hazánkban megszűnt a jezsuiták tevékenysége az iskolákban.

Csizmazia Placid O. Cist. írja, hogy „a tanítórendiség valóban új fordulatot jelentett a magyar ciszterci életben, de nem teljes szakítást a múlttal: már a monasztikus ciszterci múltban megvoltak azok az előzmények és hagyományok, amelyekre a tanító-nevelő munkát alapozni lehetett, és amelyekből ez a munka ihletet és erőt meríthetett. Azonban a szervezett iskolai munka gyakorlati összehangolása a monasztikus közösségi étellel mégsem egyszerű feladat, újra meg újra őszinte lelkiismeretvizsgálatot, áldozatos elszántságot és okos valóságérzetet követel.”

Mielőtt azonban a ciszterci pedagógia elemeit keresnénk részletesebben, vázlatosan tekintsük át a magyar ciszterciek tanítórendi tevékenységét napjainkig. Már hivatkoztunk *Szent Bernátra* – aki 1113-ban lépett a Rendbe – s korai, 63 éves korában bekövetkezett halálakor már 353 apátság működött Európa szerte. Az ő tevékenységének köszönhető, hogy 1142-ben Magyarországon is, a Tolna megyei Cikádoron (Bátaszék térségében) letelepedtek az első, az ausztriai Heiligenkreuzból érkező ciszterciek. E század végén már 25 férfi és 4 női kolostora volt a Rendnek hazánkban. Azóta az „imádkozz és dolgozz” szellemében egyesítik a rend tagjai a szemlélődő elmélkedést a tevékeny munkával, kezdetben a föld művelésével, majd később, a XVIII. század végétől az ifjúság nevelésével. (Elsőként Egerben indult meg a ciszterciek középiskolai munkája az 1778/79. tanévben.)

Pécsett az 1814–15. tanévben kezdtek el tanítani a ciszterci szerzetesek. Az új hivatáshoz ki kellett alakítani a rendi tanárképzést, amely kezdetben külföldön folyt (Wellehrad, Heinrichau, Heiligenkreuz, Bécs), később azonban, a múlt század derekán Zircen, a Rend központjában négyéves Hittudományi Intézet jön létre. Ennek ugyan elsődleges célja a papképzés volt, azonban a teológiai tárgyak mellett neveléstant, didaktikát, filozófiát is oktatnak. A század végén már a hittudományi főiskola egyes évfolyamait Budapestre helyezik, ahol párhuzamosan a növendékek egyetemre is járnak szaktanári képesítésük megszerzése végett. (Ma ugyanígy történik.) Végülis egy ciszterci szerzetesnek – a noviciátust is beleszámítva – tíz évet kell tanulnia ahhoz, hogy mint felszentelt pap és okleveles középiskolai tanár megkezdhesse munkáját az ország valamelyik rendi gimnáziumában (az 1948. évi államosításig a pécsi Nagy Lajoson kívül az egri Szent Bernát, a székesfehérvári Szent István, a bajai III. Béla vagy a budai Szent Imre rendi gimnáziumokban). Megjegyzendő, hogy Baja kivételével ma már újra a Rend irányításával folyik az oktató-nevelő munka a gimnáziumokban. A hitoktatást mindenütt egyenlőre még az idősebb ciszterci atyák, itt-ott pedig most végzett fiatal rendtagok végzik. Egyébként a tanítórendi hivatást Róma is elismerte, legutóbb 1941-ben, amikor a

Zirci Kongregáció szabályzatát jóváhagyta és abban a magyar ciszterciek különleges céljaként a középiskolai nevelést és oktatást jelölték meg: „finis specialis Congregationis Zircensis sit institutio atque educatio iuventutis in scholis mediis” (Constitutiones Zircensis Sacri Ordinis Cisterciensis).

A tanítórendi hivatás tehát új feladatokkal bízta meg a cisztercieket. E változó feladatsort azonban ekkor is meghatározta a középkori „Charta charitatis”, a szeretet okmánya, azaz a rendi szabályzat, amely éppúgy érvényes maradt mindvégig, bármely körülmény között a Rend története folyamán, mint kezdetben, az alapításkor. A középkor kemény szelleméből fakadó, de a szereteten épülő, kiforrott humanista pedagógiát képviselnek a ciszterci gimnáziumok, melynek lényege *Szent Bernát* ajkán fogalmazódott meg: *lucere et ardere* (világítani és égni), azaz a ciszterci tanáreszmény a világító és melegítő pedagógus, aki tanít és nevel, alakít és vonz, megtartó tegnap és teremtő jövő a holnapban.

Az elhintett szellemi mag jó termést hozott. A ciszterci oktató-nevelő munka során hazánk és városunk dicsőségére leendő kiváló közéleleti férfiak hagyták el például a pécsi Alma Mater falait: *Babits Mihály, Koczián Sándor, Surányi Miklós, Várady Antal, Garay János*, hogy csak az irodalom nagyjait említsük. De városunk határain túl tekintve, ciszterci diák volt *Reguly Antal, Finácz Ernő, Klebelsberg Kunó, Semmelweis Ignác, Vajda János, August Senoa, Vörösmarty Mihály, Ybl Miklós* és még sorolhatnánk. Az ugyancsak egykori tanítvány, *Szekfü Gyula* írja gimnáziumáról: „a szellemi nevelésnek ma elérhető maximumát teljesíti”. Honnan e magas szint, e nagy teljesítmény? Az alaptól fakad, amelyre épít a ma és holnap ciszterci lelkisége, amely ugyanaz maradt mindig, ami régen, eredetileg is volt: a szeretet. Egy ciszterci öregdiák írja: „Mi, ciszterci diákok tudjuk, milyen alapos, kötelességtudásra szoktató, de szeretettől átitatott nevelés folyik a ciszterci gimnáziumokban. A ciszterci nevelő lelke olyan, mint a ciszterci viselet. A fekete skapuláré derűs, napsugárszínű reverendát takar. A munkát követelő komolyság és külső szigorúság mögött meleg szív dobog. Nem is felejtjük el soha azt a komoly szeretetet, amelyet a Rend együttesétől és külön-külön minden tagjától kaptunk.”

Közben – a Magyar Pedagógiában megjelent milleneumi recenzió óta – egy emberöltő telt el a *Szent Bernát* szellemében imádkozó és munkálkodó ciszterciek életében. Akkor, a negyvenes évek elején a pécsi polgármester prófétai látással mondta: „A város közönsége és polgársága mindig értékeléssel, nagyrabecsüléssel és szeretettel állt a Rendnek nemzetépítő munkájában rendelkezésére és segítségére. Az elkövetkezendő nehéz időkben súlyos feladatok és megpróbáltatások idején a feltétel nélküli bizalom, a kölcsönös támogatás és őszinte ragaszkodás enyhíteni fogja a szenvedéseket és megerősít mindannyiunkat...”

Ebben az időben, ötven évvel ezelőtt 210 volt a magyarországi rendtagok száma. Rá egy évtizedre, 1950-ben 246 ciszterci szerzetest deportáltak a magyar renházakból. Ekkor a rendtagok egy része külföldre távozott, mások börtönbe kerültek. A külföldre szakadt ág lassan kiszőlte: 1956-ban Texasban megnyílt a University of Dallas, melynek előkészítésében részt vettek a ciszterciek, sőt, a megnyitás után az oktatók többsége ugyan civil volt, jelentős részben (9 ciszterci) azonban szerzetesek oktatták az akkor 90 hallgatóval működő katolikus egyetemet. (Napjainkban már 2600 körül van itt a hall-

gatóság létszáma.) – Az amerikai magyar ág történetéhez tartozik, hogy a hatvanas években sürgető feladattá vált egy fiú középiskola létesítése is. Megalapították a Cistercian Preparatory Schoolt. Jelen esetben az „előkészítő” jelző az egyetemi tanulmányokra való felkészítést jelenti.

Az iskola életéről részletes információt kapunk *Csizmazia Placid* atyától, aki maga is az új világban él, részese az ottani új tapasztalatoknak. Ma már nyolcosztályos az iskola (10–18 évesek). Így tehát a képzés korábban kezdődik, mint az USA-ban szokásos négyosztályos középiskolákban. A ciszterciek talán ezzel is a hazai hagyományos modellt követték. A tanári kar összetételének aránya: 12 világi tanár és 11 ciszterci szerzetes. A diákok létszáma 300 körül mozog. Az osztályfőnökök szerzetesek. (Megjegyzendő, hogy az osztályfőnöki rendszert is ők vezették be Amerikában mint sikeres újítást.) Nincs kollégium az iskolában, a diákok 40–50 kilométeres körzetekből járnak be. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, igen meleg családi kapcsolat alakul ki az iskola és a szülői ház között. Sokan a szülők közül önkéntes tevékenységgel segítik az iskola életét (könyvtári szolgálat, sportesemények, előadások stb. előkészítése). Az iskola két épületből áll. Az osztálytermeken kívül különböző előadótermek vannak az épületekben, többek között két természettudományi és egy nyelvi laboratórium, komputerterem számítógépekkel és egy tizenötezer kötetes könyvtár. Külön épületben található a tornacsarnok kosárlabdapályával, továbbá a hozzá kapcsolódó korszerű színpaddal, valamint két rajzteremmel. Van még két futballpálya (külön amerikai és európai futball számára), futó- és teniszpálya.

A nevelő-oktató munka e gazdag személyi és tárgyi feltételeinek olvasása nyomán ismét, újra meg újra felvetődhet bennünk a kérdés: mi az a speciális többlet, ami a ciszterci pedagógiát jellemzi ma és fémjelezte az elmúlt századok során is? Úgy gondolom – ha tömören akarunk fogalmazni – a válasz egyértelmű: a ciszterci szerzetes-tanár esetében a tanári munka is része papi hivatásának, küldetésének, sőt, e küldetés tudata átjárja mindennapi iskolai oktató-nevelő munkáját is.

Ha részletesebben vizsgáljuk a ciszterci pedagógia „specialitását”, a következő főbb vonásokat érdemes kiemelniük:

Sorrendben talán nem az első, de kétségtelen, rendkívül fontos tényező a ciszterci pedagógia stratégiáján belül az oktatás messzemenően magas színvonala. Már említettük, hogy a ciszterci szerzetes-tanár majd egy évtizedig készül hivatására. Alapos, magas színvonalú filozófiai, teológiai, szakmai képzést kap, gyakran – a lehetőségekhez képest – híres külföldi felsőoktatási intézményekben.

Az előbbiekből következik, hogy világlátása szélesebb világképbe illeszkedik. Elegendhetetlen, hogy anyanyelvén kívül több idegen nyelven kommunikáljon. Ezáltal tanítványait is nyitottakká teszi, tud igazi távlatokat nyújtani előttük, képessé teszi őket az összehasonlítva gondolkodásra, a reális értékelésre.

A fentiek alapján – úgy tűnik – egy meglehetősen öntudatos, külön-külön más-más személyiségjegyekkel rendelkező embertípussal találkozunk a diák szerzetes-tanára pedagógiai tevékenységében. Pregnánsan jelentkező egyéni karakterekkel találják magukat szemben. Egykori ciszterci diákok számára ez a sablonmentes modellválasztás lehetősége volt igazán jó, ahol ugyan különböző értékeket találtunk, de átértéztük a ciszterci hagyományrendszerrel nap mint nap élő tanári kar egységét is.

Maga a szerzetesi életforma döntően elősegíti az iskolai oktató-nevelő munka nagyobb hatékonyságát. Gondoljunk például arra, hogy a ciszterci szerzetes-tanár mentes a családi élet kötelezettségeitől, szabad a mindennapi anyagi gondoktól, tevékenységének nincsenek egyéni érvényesülési és vagyonszerzési motívumai. Mindezek és még sok más következtében többszörösen sok energiát tud fordítani önképzésre (*ardere*) és mások nevelése-oktatása (*lucere*) számára. Így a tanár-diák viszony valóban otthonos jellegűvé válik, amely messze túlmutat a pusztán tanári relációkon.

Végülis a ciszterci pedagógia legfőbb specifikuma, hogy stratégiájának minden taktikai elemét a szeretet hatja át (*schola charitatis*). A ciszterci szerzetes-tanár pedagógiai munkája rendkívül meleg, a diákokkal atyai-jóbaráti szeretettel közelítő, empátiás segítséggel társul a diákélet egyszerű és legbonyolultabb kérdéseinek megoldásában egyaránt; mindez úgy történik, hogy valamennyi tanítványát külön-külön, egyénre szabott, hallatlanul nagy felelősségérzettel igazítja el jövő életútja irányába. A forrás tehát a Krisztus példáját követő szeretet, mely a szerzetes-tanár előtt kibontakozó életekben Isten gyermekét és a jövő nagy ígérését tiszteli.

Irodalom

Szent Benedek: *Regula* (*Regula Sancti Benedicti*, MCMXLVIII. In *S. Monte Pannoniae*)

A Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának Évkönyve az 1941–42. iskolai évről (közli Kühn Szaniszló. 1942)

Constitutiones et in Regulam S. Benedicti Declarationes (*Ad usum privatum Congregationis Zircensis*, 1941)

Csizmazia Placid O. Cist. (1982): *A magyar ciszterciek és a szerzetestanári hivatás*. In: *Ciszterci lelkiesség*. Prug Verlag. Eisenstadt.

Katolikus Tanügyi Főigazgatóság Évkönyve az 1941–42. iskolai évről (közzétette a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság. Budapest, 1943).

Vázlatok a magyar földön 800 éves Ciszterci Rend múltjából (összeállította Kalász Elek dr. S. O. Cist. Különlenyomat a Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziumának 1942–43. évi Évkönyvéből)